

społeczno–zawodową niepełnosprawnych, pomoc komбатantom i uchodźcom;

4. od roku 2004 – nastąpiło przeorientowanie pomocy społecznej w kierunku aktywizacji i integracji społecznej (a nie jak to miało miejsce początkowo – opieki społecznej); w związku z włączeniem Polski w struktury Unii Europejskiej, nasz kraj objęto metodą otwartej koordynacji, z drugiej zaś strony – uzyskaliśmy dostęp do środków Europejskiego Funduszu Społecznego na przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Wejście do UE wymusiło reorganizację wewnętrzną systemu pomocy społecznej, a tym samym zmianę odpowiednich aktów prawnych i rozwiązań, które w większym stopniu łączą pomoc społeczną z polityką rynku pracy i aktywizacji, a także z gospodarką społeczną.

Zdaniem M. Grewińskiego, od 2004 r. poprzez system pomocy społecznej próbuje się “skanalizować” działania aktywizacyjne nastawione na przywrócenie zdolności do zatrudnienia grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (employability). W nowym paradygmacie duży nacisk kładzie się na przeorientowanie myślenia o systemie rozwiązywania problemów społecznych, który powinien w większym stopniu niż dotychczas włączać nowe podejścia do polityki społecznej, szczególnie związane z polityką aktywizacji, obywatelską polityką społeczną, gospodarką społeczną i przedsiębiorczością społeczną[3,s.16]. Zmiany w duchu nowego paradygmatu idą w kierunku, aby publiczny system opieki społecznej z rozbudowanym systemem świadczeń finansowych zastąpić mieszanym systemem pomocniczym (welfare mix) z rozbudowanymi usługami aktywizacji i integracji społecznej (bardziej angażującym i aktywizującym grupy docelowe oraz stosującym różnorodne mieszane formy wsparcia). Po ponad dziesięćdziesięcioletnim okresie prowadzenia pasywnej polityki pomocy społecznej, opartej głównie na świadczeniach finansowych i usługach opiekuńczych, powoli następuje renesans pracy socjalnej, szczególnie związanej z rodziną [4, s. 23–24].

Bibliografia

1. Furniss N., Tilton T. The Case for the Welfare State: From social security to social equality, Indiana University Press, Bloomington 1977 [za:] Nagel S.S., Handbook of Global Economic Policy, Marcel Dekker Inc., Nowy York, 2000.
2. Furniss N., Tilton T. The Case for the Welfare State: From social security to social equality, Indiana University Press, Bloomington 1977 [za:] Nagel S.S., Handbook of Global Economic Policy, Marcel Dekker Inc., Nowy York, 2000.
3. Grewiński M. Od systemu opieki przez politykę pomocy do aktywizacji i integracji społecznej, [w:] Grewiński M., Krzyszkowski J. (red.), Współczesne tendencje w pomocy społecznej i pracy socjalnej, Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej, Warszawa, 2011.
4. Grewiński M., Rymśa M. (red.) Polityka aktywizacji w Polsce. Usługi reintegracji w sektorze gospodarki społecznej, Warszawa, 2011.
5. Hrynkiewicz J. Zakres i kierunki zmian w pomocy społecznej, [w:] Rymśa M. (red.) Reformy społeczne – bilans dekady, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Warszawa, 2004.
6. Karpowicz E. Modele polityki społecznej. Kierunki zmian polityki społecznej w Polsce. Informacja BSiE nr 1249 (IP–111S), 2006.
7. Kłós A., Tomaszewska K., Szura J. Polityka społeczna w krajach Unii Europejskiej i jej wpływ na Polskę., Zeszyty Naukowe, Współczesne problemy zarządzania, Gospodarka i rozwój regionalny, Wydawnictwo PWSTE w Jarosławiu, Jarosław, 2014.
8. Otczyk J. Polityka społeczna, Uwarunkowania i cele, Wyd. AE, Poznań, 2008
9. Titmuss R. M. Problems of Social Policy, HMSO, Londyn 1950; Titmuss R.M. What is Social Policy?, Allen and Unwin, Londyn, 1974.

Przybyszewska K., Doctor the State School of Higher Professional Education in Plock (Poland, Plock), kinga.przybyszewska@gmail.com

Evolution of social policy in Poland– outline definitional

The aim of this article is a presentation of evolution of social policy definition in Poland. Theoreticians of social policy generally pursued to compile the typology which compile with the provided actually policy.

Keywords: social policy, social policy models.

Пшибишевська К., кандидат гуманістичних наук, Інститут Наук Гуманістичних та Суспільних, Державна Вища Школа Заводова в Плоцьку (Польща, Плоцьк), kinga.przybyszewska@gmail.com

Еволюція соціальної політики в Польщі у визначеннях

Розглянуто еволюцію дефініційної соціальної політики в Польщі. Охарактеризовано, що теоретики соціальної політики, як правило, прагнули розробити нову типологію, яка відображала б реальне (існуючих або пропонуваніх) змісту політики.

Ключові слова: соціальна політика, моделі соціальної політики.

Пшибишевская К., кандидат гуманитарных наук, Институт Наук Гуманитарных и Общественных, Государственная Высшая Школа Заводова в Плоцке (Польша, Плоцк), kinga.przybyszewska@gmail.com

Эволюция социальной политики в Польше в определениях

Рассмотрена эволюция дефиниционной социальной политики в Польше. Охарактеризовано, что теоретики социальной политики, как правило, стремились разработать новую типологию, которая отражала бы реальное (существующих или предлагаемых) содержание политики.

Ключевые слова: социальная политика, модели социальной политики.

* * *

УДК 32–027.21

Смирнова К. Є.

здобувач кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет (Україна), k.smirnova@donnu.edu.ua

ТЕНДЕНЦІ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ РЕВОЛЮЦІЙНИХ КОНФЛІКТІВ У КРАЇНАХ АРАБСЬКОГО СХОДУ В ПЕРІОД “АРАБСЬКОГО ПРОБУДЖЕННЯ”

Робиться спроба визначити основні тенденції та чинники розвитку революційних конфліктів у країнах арабського світу, що стали ареною масових антиурядових виступів і формування революційних рухів наприкінці 2010 – початку 2011 рр. Основну увагу автор приділяє конфігурації контексту, у якому розгорталася протистояння: структурним особливостям правлячого режиму і специфіці конкретного соціуму, характеристикам правлячої еліти та її відповіді на революційний виклик, системі міжнародних впливів. Особливий наголос робиться на здатності режиму зберегти контроль над силовими структурами, одночасно запобігаючи формуванню широкого суспільного опозиційного консенсусу шляхом маніпуляції протиріччями між соціальними групами, як важливої складової стратегії виживання.

Ключові слова: арабський схід, революція, політичний режим, силові структури, конфесійні протиріччя.

Революційні рухи, які з кінця 2010 – початку 2011 року, охопили арабський світ, були викликані багато в чому схожими причинами. Вони проголошували подібні цілі, ідеї та гасла, позичаючи один в одного тактику та засоби спротиву. Однак, фактично з самого початку їх еволюція та розвиток протистояння з режимами, проти яких вони виступали, отримали різні траєкторії. Якщо революціонерам Тунісу та Єгипту вдалося швидко подолати спротив та призвести до повалення диктаторів, зустрівшись згодом із різними викликами на шляху до перетворення із різним успіхом, то в Лівії та Ємені для цього знадобилися місяці напруженої боротьби, у першому випадку – збройної. У Бахреїні потужний рух протесту зазнав поразки, а в Сирії виродився у громадянську війну з активним залученням іноземних держав, яка триває й сьогодні. Стадії, динаміка, результати були суто

специфічними у кожній країні, змушуючи науковців замислюватись над чинниками, що їх визначають.

Розгляд динаміки, особливостей розгортання та еволюції революційних конфліктів в арабських країнах є дуже актуальним, по-перше тому, що розвиток подій в регіоні має беззаперечний вплив на політичну та економічну динаміку світу в цілому. По-друге, дослідження даної теми поглиблює теоретичні знання про феномен революції та політичні трансформації, дозволяючи більш глибоко та обґрунтовано аналізувати революційні події в інших країнах, у тому числі і в Україні.

Недивно, що дана проблема отримала значну увагу науковців з різних країн. На жаль в Україні вивчення арабського сходу перебуває на периферії політичної науки. Статті, присвячені різним аспектам перебігу арабських революцій, можна перерахувати по пальцях. Серед їх авторів: Я. Осадча [3], В. Разіцький [4; 5], В. Петренко [4; 5], Ж. Ігошина [2], О. Богомолів [1], С. Данилов [1], В. Швед [6; 7]. Разіцький і Петренко зосереджуються на вивченні ролі організації “Братів-мусульман” у революції та політичному переході в Єгипті, Я. Осадча досліджує сирійський конфлікт, В. Швед, О. Богомолів, С. Данилов аналізують загальні тенденції розвитку арабського світу у контексті останніх змін. Закордонна історіографія є набагато більш широкою та розгалуженою. Серед авторів, роботи яких використовувались нами у нашому дослідженні: Р. Спрінгборг [19], З. Барані [13], Л. Андерсон [11], М. Бек [15], С. Хюсер [15], К. Далакура [16], Л. Хатіб [24], М. Платтнер [28], К. Ульріхсен [32], Ф. Вері [33] та ін. Спроби порівняти хід розвитку революції у різних арабських країнах здійснювались неодноразово. Однак, більшість науковців зосереджувалась або на двох-трьох країнах, або на порівнянні за певним аспектом, зокрема роллю військового інституту у конфліктах, реакцією правлячих еліт на виникнення опозиційних рухів, впливом міжнародного фактору. Значно менша увага приділяється впливу специфіки суспільства і його структур на процес трансформації. У нашій роботі ми намагаємось розширити дослідницький фокус і розробити пояснювальну схему, яка б враховувала різні чинники у їх взаємодії.

Метою нашого дослідження є визначення тенденцій та чинників розвитку трансформації революційних конфліктів у шести арабських країнах – Тунісі, Єгипті, Лівії, Бахреїні, Ємені, Сирії, що стали ареною розгортання масових антиурядових виступів і формування революційних рухів наприкінці 2010 – початку 2011 рр.

Щоб пояснити динаміку розвитку конфліктів, знайти відповідь на питання, чому деяким революційним рухам вдалося домогтися повалення урядів, а іншим – ні, чому окремі країни розпочали перехід від авторитаризму, а інші опинилися на межі розпаду, мислимо подивитися у кожному випадку на конфігурацію контексту, у якому розгортався протистояння: структурні особливості політичного режиму і соціуму, характеристики правлячої еліти та її відповіді на революційний виклик, систему міжнародних впливів.

Влада, з якою зіткнулись революційні рухи, була унікальною в кожній країні, так само як і труднощі, на які вони нашолись, намагаючись подолати спротив і досягти проголошуваних цілей [11, с.3]. Загальний термін “авторитарний персоналістський” або “султаністський” режим, який часто використовувався для характеристики систем влади у досліджуваних країнах, насправді приховував достатньо широкі структурні відмінності, що відображали специфіку історичного розвитку тієї або іншої держави. Унікальними були й особливості та персональний вибір певних дій з боку лідерів режимів.

Саме перша реакція правлячої еліти на початок протестів визначала подальший формат протистояння між режимом та опозицією. Керівники країн, яких у першу чергу торкнулася революція, очевидно, були захоплені зненацька, що й обумовило певну розгубленість і нерішучість у виборі тактики. Реакція президента Тунісу З.А. БенАлі була повільною і слабкою, що дозволило відносно швидко досягти його усунення від влади. Президент Єгипту Х. Мубарак також не відреагував миттєво на ескалацію протестів на початку 2011 року. Коли протести посилювались, влада Мубарака ослабла. Президент пообіцяв піти у відставку в кінці свого терміну повноважень, одночасно наказавши посилити використання насильства щодо протестувальників. Таке поєднання багата і прямика мало неприємні наслідки, підірвало підтримку Мубарака в поліції, його партії і серед військових [25].

На відміну від Бен Алі і Мубарака, режим М. Каддафі відреагував швидко і рішуче, що збільшило шанси виживання, хоча рішення обумовило зростання насильства в результаті призвело дозовнішнього втручання. В Сирії насильство з боку режиму було майже напевно основною причиною зростання руху і водночас його радикалізації. Підтримка режиму випарувалась мірою того, як зростала його жорстокість [16, с.67–70]. Водночас насильство, що поступово наростало з обох боків і в результаті стало основним засобом дій, відштовхувало від революції значну кількість опозиційно налаштованих громадян, які не сприймали силу як метод досягнення цілей [20].

У Бахреїні репресії також призвели до маргіналізації поміркованих сил і поставили перешкоди перед компромісом. Нерепрезентативний національний діалог і не зовсім незалежна комісія, яка розслідувала випадки насильства та зловживання владою щодо протестувальників з боку поліції, тільки збільшили розкол у суспільстві, яке й так було поляризованим між розлученою опозицією і репресивним урядом [32]. Лише зовнішня військова допомога – з боку Саудівської Аравії та ОАЕ – зробила можливим придушення революційного руху.

В Ємені А.А. Салеху доволі довго вдавалося використовувати комбінацію репресій, насильства, економічних стимулів і обіцянок політичних компромісів і реформ, щоб втримати владу [16, с.66]. Він звернувся до використання системної особливості єменської політики – патримоніального характеру відносин – з метою забезпечення лояльності своїй владі серед потужних племенних конфедерацій і мобілізації їх підтримки через контрдемонстрації [21, с.19].

Здається, що поєднання деяких поступок, стимулів і застосування сили, маніпуляції протиріччями всередині суспільств, є більш ефективним методом протистояння наступу революції. Ми побачили, що жорстка насильницька реакція призвела до придушення революційного руху лише в одному випадку – в Бахреїні, а в Лівії та Сирії насильство спровокувало розширення руху та його радикалізацію. Тобто схожі дії в різних умовах можуть породжувати різні результати. Очевидно, що при аналізі треба зважати не лише на відповідь режиму, але й на інші фактори: конфігурацію сил і обставин, у яких розгортається боротьба.

Зокрема, важливу роль у протистоянні грали структурні особливості режимів, а саме здатність правителів зберігати контроль над ресурсами примусу, лояльністю ключових союзників, насамперед армії і служб безпеки, важливих секторів суспільства, а також наявність або відсутність міжнародної підтримки з боку впливових держав. Саме ці фактори можуть пояснити, чому схожа реакція правлячої еліти в деяких випадках породила різні наслідки.

Мабуть, одним із найважливіших чинників є вірність режиму силових структур. Коли армія вирішує не підтримувати владу (Туніс, Єгипет), він скоріш за все є приреченим. Де солдати вирішили дотримуватися статус-кво (Бахрейн, Сирія), режим виживає. Де збройні сили розколюються (Лівія, Ємен), результат визначається іншими факторами, такими як іноземна інтервенція, сила опозиційних сил і “впертості” режиму [13, с.37].

Визначальною рисою вигнання правителів-диктаторів у Тунісі та Єгипті була відмова військових відкрити вогонь і знищити протест. Зіткнувшись з вибором захищати диктатора або ні, військові еліти в кінцевому підсумку зробили вибір на користь останнього, не даючи президенти вибору, окрім як піти у відставку [29, с.24].

Пояснення відмови військових в Тунісі від підтримки З.А. Бен Алі можна знайти у тому, які позиції займала армія у структурі політичного режиму. На відміну від військових у багатьох арабських країнах, зокрема Єгипті, туніська армія не брала участі у війнах і не домінувала у вітчизняній економіці, завжди була осторонь політичної боротьби. ХабібБургиба, попередник Бен Алі, навмисно тримав армію поза політикою під час трьох десятиліть президентства [13, с.31]. За часів З.А. Бен Алі армія залишалася маленькою, скромно фінансованою силою задля захисту кордонів [19]. Існуючи в тіні розвинутої системи внутрішньої безпеки країни, вона не користувалась особливими привілеями – тобто зміна режиму не тягнула б за собою якихось специфічних для неї втрат.

В Єгипті, навпаки, армія користувалась значним політичним та економічним впливом, а останні чотири президенти були вихідцями з військових кіл. Її згода на повалення Мубарака мала корені у загрозі її економічним інтересам у зв'язку з активною неоліберальною політикою приватизації та діяльністю нової бізнес-еліти, пов'язаної з сином Х. Мубарака – Гамалем. Військове керівництво було зацікавлене у використанні народного протесту, а також у стримуванні контролюванні в кінцевому

рахунку революційного руху у потрібних рамках [30, с.24].

Отже, в Тунісі та Єгипті з розглянутих вище різних причин військові обрали рішення дотримуватись нейтралітету і не підтримувати режим, що сприяло швидкій і порівняно безкровній перемозі протестувальників. Однак, різні позиції, які армія та її керівництво займали в структурі політичного режиму та суспільстві, обумовили значні відмінності у їх ролі на етапі транзиту – вже після усунення від влади керівників цих країн. Зокрема, в Тунісі військові не брали участі в управлінні перехідним періодом, навіть не намагаючись втрутитись у політичний процес [11, с.3]. Туніські активісти повністю відкидали можливість військової інтервенції [24]. В Єгипті, навпаки, традиційно високий авторитет, яким армія як інститут користувалась у суспільстві, дозволив її керівництву взяти на себе роль “нейтрального арбітра” і в кінці кінців фактично узурпувати владу та диктувати умови перехідного періоду.

Зовсім інша ситуація склалася в Лівії, де армія була надто слабкою, щоб здійснювати вирішальний вплив на перемогу або поразку революційного руху. Побоюючись військових переворотів, М. Каддафі протягом свого правління намагався ослабити військових, надаючи пріоритет паралельній еліті та напіввійськовим силам; більшість з них – новостворені підрозділи, якими керували його родичі. Як тільки спалахнуло повстання, армія і частини військово-повітряних сил, що базувались на сході Лівії перейшли більш-менш у повному обсязі на бік повстанців, дезертирували й великі сегменти частин в інших регіонах [13, с.35]. Однак, у протилежність Єгипту та Тунісу, де професійні військові сприяли усуненню від влади Бен Алі і Мубарака, армія в Лівії не мала достатньої сили та ресурсів, щоб змусити Каддафі піти. Останній міг повністю спиратись на підтримку спецпідрозділів перед лицем міжнародної ізоляції. Цілком ймовірно, якщо б не допомога зовнішніх сил, протистояння режиму та опозиції могло б затягнутись на роки.

Розвиток конфлікту в Лівії підтверджує висновки деяких вчених, що в неінституціолізованих режимах, де особисті та сімейні зв'язки визначають просування і керівництво силовими підрозділами, під час революції відбувається їх фрагментація на лояльні частини, очолювані родичами лідера, та ті, що переходять до опозиції [27]. Це підтверджує розвиток подій не лише в Лівії, але і в Ємені, де також відбувся розкол всередині військових і структур безпеки, а регулярна армія зазнала випадків масового дезертирства. Цей розкол зіграв на руку революційним силам, послабивши правлячий блок, але водночас призвів до затягування протистояння на багато місяців і періодичних спалахів насильства, балансування країни на межі повномасштабного громадянського конфлікту. Останнього вдалося запобігти на той час лише завдяки втручанням зовнішніх сил, зокрема Саудівської Аравії та ОАЕ, їх тиску на А.А. Салеха та організації мирного переходу влади.

Той факт, що в таких країнах, як Лівія і Ємен, не було єдиної професійної армії, як в Тунісі та Єгипті, загалом мав негативні наслідки для наступного

розвитку революції і перехідного періоду. Зокрема в Лівії необхідність здійснення збройної боротьби і відсутність єдиної структури, яка б очолила її, призвели до формування десятків озброєних груп і бригад, кожна з яких вважала себе більш революційною і легітимною, ніж інші. Подібна фрагментація нерідко накладалася на розділення за плеємними, етнічними ознаками або за приналежністю до однієї географічної одиниці: сусідської спільноти, кварталу, міста, регіону [33]. В умовах держави з надзвичайно слабким інституційним розвитком, адже персоналізований режим Каддафі залишив по собі майже повний інституційний вакуум – це стосується як державних інститутів, так і громадянського суспільства – результатом став поділ країни на частини, контрольовані різними бойовими “підрозділами”, та насильницькі конфлікти між ними за контроль над територіями, виробництвом та експортом нафти і новосформованими державними структурами. З найбільшою силою дані процеси виявили себе у боротьбі двох найбільш потужних об’єднань – міст Місрати та Зінтана – за владу у столиці, а також у діяльності бригад на сході, де вони користувалися навіть більшою автономією та владою. Тут, однак, вони мали ісламістський і навіть салафітський відтінок, відображаючи вкорінену релігійність і консерватизм регіону.

Що стосується Сирії та Бахрейну, то дані країни утворюють своєрідну третю групу, де офіцерський корпус і керівництво структурами безпеки поділяють статус конфесійної меншини разом з правлячою елітою, і тому військовий інститут залишається разом з режимом – побоюючись втрати власного привілейованого становища у разі перемоги опозиції [27].

Зокрема, в Бахреїні сунітська монархія вдається до найму кваліфікованих офіцерів і сержантів з-за кордону, причому виключно сунітського походження. Тому армія являє собою не стільки національну, скільки бойову силу, утворену з мусульман-сунітів, які відповідають за захист правлячої сім’ї сунітського походження. Бахреїні не має обов’язкової військової служби, адже правлячі еліти побоюються надання зброї та військової підготовки шіїтам. Не дивно, що армія і сили безпеки швидко продемонстрували свою вірність монархії, вдавшись до придушення революційного руху [13, с.35].

Схожа ситуація склалася в Сирії, де тісні зв’язки між алавітським режимом і силовими структурами пояснюють здатність президента Б. Асада втримувати владу. Щоб зрозуміти сутність взаємовідносин, наведемо деякі дані. Хоча більшість 300 000-ної армії призовників становлять сунніти – з 200 000 кадрових військовослужбовців в сирійській армії приблизно 70% – алавіти. Вважається, що близько 80% офіцерів в армії також є алавітами. Найбільш елітний підрозділ – Республіканська гвардія, на чолі з молодшим братом президента Магером Асадом, є алавітською силою. З 3 корпусів сухопутних військ 2 корпуси очолюють алавіти. Контролюють представники даної конфесійної меншини і розвідку військово-повітряних сил Сирії – одну з найсильніших спецслужб [9].

Ці цифри надають можливість зрозуміти, чому режиму вдавалося підтримувати єдність і лояльність

силових структур. Хоча й були зафіксовані випадки дезертирства, інакомислення в армії навіть апараті безпеки, на який покладался Б. Асад у спробах придушити повстання, це явище не досягло критичного рівня [16, с.71].

Отже, завдяки зазначеному тісному взаємозв’язку між правлячою елітою та силовими структурами, режимам Сирії та Бахрейну вдалося завадити їх внутрішньому розпаду і зберегти силу, достатню для того, щоб витримувати протистояння з опозицією. Однак цим вплив складних конфесійних відносин та їх інтегрованості у структуру правлячого режиму на перебіг подій не обмежується. Він є набагато ширшим, утворюючи специфічний соціальний контекст, що є значно більш сприятливим для режиму, ніж для опозиції, адже останній необхідно боротися за мобілізацію прибічників в умовах відносною ізоляції, глибокої недовіри та взаємних страхів між окремими спільнотами, які активно роздмухуються державною пропагандистською машиною. Маніпуляції складними міжконфесійними протиріччями разом із застосуванням сили стали одним із основних способів, використовуваних як сирійським, так і бахреїнським режимами з метою посилення власного контролю над владою та створення перешкод перед формуванням злагодженого опозиційного руху.

Подібна тактика не була чимось новим. В Сирії міжрелігійні протиріччя у якості інструмента управління використовувались ще колоніальною французькою адміністрацією. Нинішній режим встановив своєрідну монополію на конфесіоналізм, узурпувавши виняткову роль управління взаємодією між окремими групами, зводячи незалежні інтеракції між ними до мінімуму. Будь-які дискусії щодо обговорення взаємних відносин були заборонені, що неминуче вело до створення стану латентного, тобто прихованого конфесіоналізму і формувало перешкоди на шляху до формування загальнонаціональної ідентичності [17].

Політична монополія на конфесіоналізм надавала режиму багато переваг, дозволяла репрезентувати себе як єдиного захисника та гаранта прав меншин. Інструменталізований правлячою елітою, він використовувався у тому числі й для нищення репутації дисидентів і опозиційних груп, виступи яких подавалися як прояв їх незадоволення як представників певних релігійних або етнічних груп, а не обумовлений їх універсальними прагненнями як громадян [18].

Схожої тактики дотримувався і сунітський режим в Бахреїні, який має довгу історію свідомої підтримки міжконфесійної напруги шляхом заохочення шіїтів до навернення до сунізму, фальсифікації виборів на користь сунітських кандидатів, створення спеціальної розвідки для стеження за громадянами-шіїтами, надання громадянства сунітам з інших країн. Правителі Бахрейну завжди намагались подати народні протести як інспіровані Іраном шіїтські акції, які керуються не бажанням забезпечення рівних прав для всіх громадян та демократичних змін, а намірами встановлення шіїтської влади та експорту “ісламської революції” або виключно “шіїтським” незадоволенням.

Під час вибуху протестів у 2011 році сирійська та бахреїнська правляча еліти всі сили направили на

просування конфесійного нарративу – в обох випадках з великим успіхом, завадивши формуванню справді національного революційного руху. Дії і пропаганда були спрямовані на те, щоб викликати агресивну реакцію з боку однієї конфесійної групи проти інших, і, таким чином, довести вірність твердження щодо революційного руху як елемента міжконфесійного конфлікту [12]. <http://www.thenational.ae/news/world/middle-east/bahrain-sentences-opposition-leaders-and-activists-to-life-in-prison> В Сирії конфесійний нарратив, використовуваний режимом, розгортався навколо ідеї, що привілейована меншина алавітів може стати об'єктом помсти у випадку перемоги опозиції, тим самим створюючи перманентний стан страху у колективній свідомості. До цього компоненту додавався інший – щодо ісламістів як єдиної можливої альтернативи Б. Асаду. Опозиція у відповідь на режимний дискурс вдалась до помилкової тактики, намагаючись розіграти конфесійну карту як зброю проти режиму, що вело до випарювання підтримки з боку меншин, поступового перетворення потенційної національної революції на сунітське повстання з його подальшою ісламізацією [23].

“Революційний рух залишився в руках молодих людей, які не мали необхідного досвіду для здійснення спротиву конфесійному дискурсу, але вдавалися до ісламізації у якості реакції на нього. Це проклало шлях до домінування конфесійного нарративу у протистоянні, особливо мірою того, як відбувалася мутація повстання у громадянську війну”, – так вважає, сирійсько-палестинський мислитель Салама Кіліх [18].

У цьому контексті насильство, яке стало основним двигуном спротиву з початку 2012 року, тільки грало на руку сирійському президенту, який, подвоївши військові зусилля, міг продемонструвати власним прихильникам і тим, хто ще зберігав нейтральне ставлення до подій, що він є їх єдиним захисником проти екстремістів [14].

Отже, маніпуляції глибоко вкоріненими конфесійними протиріччями суспільства в умовах слабкої розвиненості національної ідентичності і громадянської свідомості, збереження контролю над силовими структурами та внутрішньої єдності є доволі потужними факторами, які дозволяють зазначеним режимам утримувати центральну владу. Однак, тут виникає питання, чому конфлікт в Бахреїні вдалося погасити, принаймні тимчасово, а в Сирії відбулося зростання та радикалізація руху.

Щоб на нього відповісти, необхідно згадати про зовнішній чинник. Досліджуючи передумови вибуху протестів, ми переконалися, що всі революційні рухи “арабської весни” мали автохтонний характер, тобто були породжені місцевими умовами, і лише час їх виникнення був синхронізований завдяки впливу демонстраційного ефекту. Однак, розвиток цих рухів значною мірою залежав від втручання у конфлікт інших держав, вплив яких міг бути більшим або меншим – у залежності від геополітичного становища тієї або іншої держави, взаємодії її унікальної національної конфігурації з регіональним контекстом.

Як зазначив Мулай Хішам Бен Абдалла в роботі “Taking to the streets”, геополітичний вимір грав навіть важливішу роль у формуванні результатів “арабської

весни”, ніж у попередніх випадках регіональної трансформації в інших регіонах [24]. І ця роль далеко не завжди була позитивною.

Перш за все увагу треба звернути на суперництво між регіональними “важковаговиками” – Саудівською Аравією, Туреччиною, Іраном, а також відносно новим активним гравцем – Катаром, які побачили в революціях біля або недалеко від своїх кордонів як загрози, так і можливість консолідувати або розширити власний вплив.

Дії Саудівської Аравії та її союзників – країн Перської затоки – були мотивовані двома основними факторами: обмежити вплив шіїтського Ірану і підтримати стабільність режимів субрегіону. Монархії Перської затоки не толерують народні протести, що мають місце у сусідніх країнах, побоюючись ефекту доміно, який може отримати демократизація.

Так, у Бахреїні їх втручання стало одним із чинників, що призвів до придушення революційного активізму. Ер-Ріяд і його союзники серед країн Затоки вирішили перетворити Бахреїн на фронт захисту регіональних автократій. У березні 2011 р. Саудівська Аравія і ОАЕ ввели в країну військовий контингент з тим, щоб знищити демократичний рух і врятувати династію Аль Халіфа від переломного моменту [8, с.164; 13, с.35; 22, с. 34].

Слід відмітити, що Саудівська Аравія обережно уникала характеристики власного вторгнення як захисту існуючого політичного порядку. Замість цього королівство та її союзники, як і правлячий режим, намагались подати те, що відбувається в Бахреїні, як прояв сектантської боротьби між шіїтами та сунітами, а не рух за демократичне майбутнє. Лідери в Ер-Ріяді і Манамі свідомо висували звинувачення в іноземному втручанні і зв'язках опозиції з Іраном [22, с. 34–35].

Треба зазначити, що політика Саудівської Аравії є більш складною та нюансованою, ніж простий спротив будь-яким змінам, про що свідчать офіційна підтримка зміни керівництва в Ємені, Лівії та Сирії. Вона орієнтована на спрямування розвитку повстань у такому напрямку, який би сприяв реалізації її регіональних інтересів [32].

Так, в Ємені Саудівська Аравія намагалась стримати революційний рух, який загрожував дестабілізацією ситуації в королівстві, спрямувати та обмежити політичний транзит через організацію передачі влади шляхом перемовин, що в кінці кінців і вдалося зробити. А.А. Салех під тиском змушений був відмовитися від влади на користь віце-президента А.М. Гаді відповідно до угоди, укладеної за посередництвом Ради співробітництва країн Перської затоки (GCC) та за підтримки з боку міжнародного співтовариства. Однак, що важливо, план переходу був офіційно відкинтий хусіями (зейдитськими повстанцями на півночі країни), сепаратистським рухом на півдні і групами революційної молоді, які зіграли основну роль у цій революції та відчували себе маргіналізованими [10]. Тобто зберігалися підвалини для виникнення нового конфлікту, що з повною силою виявив себе у наступі хусіїв на центральну владу у 2014–2015 рр.

В Лівії, як і в Ємені, зовнішній фактор призвів до прискорення повалення правлячого режиму. Дані вказують на те, що М. Каддафі міг би ще довго

втримувати владу, якщо б не втручання НАТО і Катару та ОАЕ, адже військовий потенціал опозиції був доволі слабкий, щоб взяти гору над силами режиму [15, с. 14]. Підтримка Катаром і (меншою мірою) ОАЕ повстанців у Лівії являє собою ще один приклад країн Перської затоки, які намагались спрямувати революційний запал у своїх інтересах. Їх активна політика у цій країні надала їм перепочинок від тиску, генерованого “арабською весною”, що вибухнула так незручно поблизу їх кордонів [32].

Але в жодній країні зовнішній фактор не зіграв настільки значної та негативної ролі, як у Сирії. Ця країна перетворилася на арену суперництва та засіб реалізації власних зовнішньополітичних інтересів як для регіональних претендентів на лідерство (Саудівська Аравія, Іран), так і “великих” держав (США, Росія). Конкуренція між Саудівською Аравією, Катаром, Туреччиною стало однією з основних причин фрагментації опозиції і звідси – її слабкості, адже кожна країна і недержавні суб’єкти всередині них підтримували “свій” набір активістів та опозиційних груп з метою забезпечення свого впливу на перебіг подій. Наприклад, Ісламський фронт (коаліція частини ісламістських груп) отримував допомогу з боку недержавних суб’єктів Саудівської Аравії, у той час як сирійські “Брати-мусульмани”, які становили значну частину членів Сирійської національної коаліції, були підтримані Катаром і Туреччиною. Суперечки різних груп опозиції стосовно стратегії і тактики дій, а також їх боротьба за ресурси, які надходили від інших держав, вели до відсутності співпраці між ними і викликали постійні внутрішні розколи [24].

Водночас підтримка, яку згадані країни надавали опозиції, була спрямованою не на розвиток її світського демократичного крила, а надходила переважно ісламістським групам різних мастей, тим самим сприяючи подальшій ісламізації революційного руху і допомагаючи чинній владі, яка всіма силами намагалася подати конфлікт як боротьбу держави з ісламськими екстремістами. Втручання шіїтського Ірану і його сателіту – організації Хізбалла – на боці режиму також вело до посилення релігійного компоненту у протистоянні. Фінансова та військова допомога, яку Б. Асад отримував від цієї країни, а також від Росії значно підвищили його шанси на виживання.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що розвиток протистояння між революційним рухом і правлячим режимом у кожній країні залежав від констеляції багатьох чинників, як структурних, так і дій основних учасників конфлікту, а також від впливу міжнародного контексту. Більший шанс на виживання отримували режими в державах, охоплених революційною хвилею дещо пізніше, керівники яких могли врахувати помилки попередників й заздалегідь підготуватися до можливого поширення революційних настроїв і дій. Здатність зберегти контроль над силовими структурами, їх єдність, сила і залежність їх благополуччя від збереження режиму підвищували витривалість останнього, хоча й не були запорукою придушення революційного руху. Значну роль грала здатність правлячого режиму запобігти формуванню широкого суспільного опозиційного консенсусу шляхом маніпуляції протиріччями між суспільними групами – у

нашому випадку міжконфесійними протиріччями та взаємною недовірою між спільнотами (Сирія, Бахрейн), а також допомога союзників з-за кордону. Водночас підтримка опозиції з боку інших держав могла як сприяти швидкій перемозі революції, так і вести до затягування конфлікту і його ускладнення.

Список використаних джерел

1. Богомолов А., Данилов С. Майдан Освобождения [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/POLITICS/maydan_osvobozhdeniya.html
2. Ігошина Ж.Б. Риски “Арабской весны” и их значение для ближневосточного курса Украины // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Соціологія і політичні науки. – 2013. – Т.18. – Вип.1 (17). – С.106–116.
3. Осадча Я. Д. Вплив внутрішніх і зовнішніх чинників у виникненні та перебігу громадянської війни в Сирії // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна серія “Питання політології”. – 2014. – №1132. – Вип.27. – С.128–133.
4. Разіцький В.Й., Петренко В.В. Особливості правління “Братів-мусульман” в Єгипті та причини їхньої поразки // Вісник ХНУ ім. Т.Г. Шевченка. Філософія. Політологія. – 2014. – Вип.2 (116). – С.46–49.
5. Разіцький В.Й., Петренко В.В. Політичні пріоритети братів-мусульман в Єгипті після падіння режиму Х. Мубарака // Вісник ХНУ ім. Т.Г. Шевченка. Філософія. Політологія. – 2014. – Вип.1 (115). – С.71–74.
6. Швед В. Сучасні тенденції розвитку “Арабського пробудження” та їх вплив на реалізацію зовнішньоекономічної стратегії України на Африканському континенті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/suchasni-tendenciji-rozvitku-arabskogo-probudzhennja/#sthash.hcOT6vUX.dpuf>
7. Швед В. Цивілізаційно-культурний зміст “арабської весни” та головні особливості її сучасного етапу // Антологія творчих досягнень. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2012. – Вип.6. – 249 с.
8. Abdulla M. Bahrain: Change of the Regime or Changes within the Regime? // Perspective. – 2 May, 2011. – 262 p.
9. Achcar G. The Syrian army and its power pyramid [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opendemocracy.net/Arab-awakening/gilbert-achcar/syrian-army-and-its-power-pyramid>
10. Al-Dawsari N. Tribal Governance and Stability in Yemen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegeendowment.org/2012/04/24/tribal-governance-and-stability-in-yemen/aghk#>
11. Anderson L. Demystifying the Arab Spring. Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya // Foreign Affairs. – May/June 2011. – P.2–7.
12. Aslan R. Bahrain’s Fake Sectarian War. Letter From Manama [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/features/letters-from/bahrain-fake-sectarian-war>
13. Barany Z. Comparing the Arab Revolts // Journal of Democracy. – October 2011. – Volume 22, Number 4. – P.28–39.
14. Bartkowski M., Kahf M. The Syrian resistance: a tale of two struggles [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opendemocracy.net/civilresistance/maciej-bartkowski-mohja-kahf/syrian-resistance-tale-of-two-struggles>
15. Beck M., Hüser S. Political Change in the Middle East: An Attempt to Analyze the “Arab Spring” // German Institute of Global and Area Studies Working Papers. – August 2012. – 35 p.
16. Dalacoura K. The 2011 uprisings in the Arab Middle East: political change and geopolitical implications // International Affairs. – 2012. – №88, 1. – P.63–79.
17. Dibo M. Assad’s secular sectarianism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opendemocracy.net/Arab-awakening/mohammad-dibo/assad-s-secular-sectarianism>
18. Dibo M. Opening the debate on sectarianism in Syria [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opendemocracy.net/Arab-awakening/mohammad-dibo/opening-debate-on-sectarianism-in-syria>
19. Henry C.M., Springborg R. A Tunisian Solution for Egypt’s Military Why Egypt’s Military Will Not Be Able to Govern [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/67475/clement-m-henry-and->

- robert-springborg/a-tunisian-solution-for-egypt-military
20. Hudson L., Baun D. The Arab Spring's second wave [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/05/20115151582859118.html>
21. Jones C. Yemen and the “Arab Spring”: Moving Beyond the Tribal Order? // The Arab Spring of Discontent. – e-International Relations, UK. – 2011. – 52 p.
22. Jones T. The Persian Gulf Tinderbox // The Arab Spring of Discontent. – e-International Relations, UK. – 2011. – 52 p.
23. Kaileh S., Shams V. Is the Syrian regime sectarian? Sectarianism, part two [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/salamah-kileh-victorios-shams/is-syrian-regime-sectarian>
24. Khatib L., Lust E. The Transformation of Arab Activism New Contexts, Domestic Institutions, and Regional Rivalries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegie-mec.org/publications/?fa=55617>
25. Lawson G. The Arab uprisings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.opendemocracy.net/george-lawson/arab-uprisings>
26. Masoud T. The Upheavals in Egypt and Tunisia: the road to (and from) liberation square // Journal of Democracy. – July 2011. – Vol. 22. – №3. – P. 20–34.
27. Mustafa S. Arab Spring Uprisings: Revolutionary Patterns and Theoretical Explanations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dar.ucegypt.edu/bitstream/handle/10526/3277/Abd%20E%20Gawad%20-%20Arab%20Spring%20Uprisings-%20revolutionary%20patterns.pdf?sequence=3>
28. Plattner M.F. The Global Context // Journal of Democracy. – October 2011. – Vol. 22. – №4. – P. 5–12.
29. Sorenson D.S. Transitions in the Arab World Spring or Fall? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.au.af.mil/au/ssq/2011/fall/sorenson.pdf> fall 2011
30. Stein E. Revolutionary Egypt: Promises and Perils [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SR011/FINAL_LSE_IDEAS_RevolutionaryEgypt_Stein.pdf
31. Thiel T. Yemen's Arab Spring: From Youth Revolution to Fragile Political Transition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SR011/FINAL_LSE_IDEAS_YemensArabSpring_Thiel.pdf
32. Ulrichsen K.C., Held D. The Arab 1989 revisited [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.opendemocracy.net/kristian-coates-ulrichsen-david-held/arab-1989-revisited?utm_source=feedblitz&utm_medium=FeedBlitzEmail&utm_content=201210&utm_campaign=0
33. Wehrey F. Libya's Revolution at Two Years: Perils and Achievements [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegieendowment.org/2013/02/11/libya-s-revolution-at-two-years-perils-and-achievements/ff7s>

References

- Bogomolov A., Danilov S. Majdan Osvobozhdeniya [Elektronnyj resurs] // Dzerkalo tyzhnja. – Rezhym dostupu: http://gazeta.zn.ua/POLITICS/maydan_osvobozhdeniya.html
- Igoshyna Zh. B. Riski “Arabskoj vesny” i ih znachenie dlja blizhnjevostochnogo kursa Ukrainy // Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Sociologija i politychni nauky. – 2013. – T. 18. – Vyp. 1 (17). – S. 106–116.
- Osadcha Ja. D. Vplyv vnutrinih i zovnishnih chynnykiv u vynyknenni ta perebigu gromadjans'koi' vijny v Syrii // Visnyk HNU imeni V. N. Karazina serija “Pytannja politologii”. – 2014. – №132. – Vyp. 27. – S. 128–133.
- Razic'kyj V. J., Petrenko V. V. Osoblyvosti pravlinnja “Brativ-musul'man” v Jegypti ta prychny i’hn’oi’ porazky // Visnyk KNU im. T. G. Shevchenka. Filosofija. Politologija. – 2014. – Vyp. 2 (116). – S. 46–49.
- Razic'kyj V. J., Petrenko V. V. Politychni priorytety brativ-musul'man v Jegypti pislja padinnja rezhymu H. Mubaraqa // Visnyk KNU im. T. G. Shevchenka. Filosofija. Politologija. – 2014. – Vyp. 1 (115). – S. 71–74.
- Shved V. Suchasni tendencii rozvytku “Arabs'kogo probudzhennja” ta i h vplyv na realizaciju zovnishn'oekonomichnoi strategii Ukrainy na Afrykans'komu kontynenti [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertnadmka/view/article/suchasni-tendenciji-rozvytku-arabskogo-probudzhennja/#sthash.hcOT6vUX.dpuf>
- Shved V. Cyvilizacijno-kul'turnyj zmist “arabs'koi' vesny” ta golovni osoblyvosti i'i suchasnogo etapu // Antologija tvorchyh dosjagnen'. – K.: Instytut svitovoi' ekonomiky i mizhnarodnyh vidnosyn NAN Ukrainy. – 2012. – Vyp. 6. – 249 s.
- Abdulla M. Bahrain: Change of the Regime or Changes within the Regime? // Perspective. – 2 May, 2011. – 262 p.
- Achcar G. The Syrian army and its power pyramid [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/gilbert-achcar/syrian-army-and-its-power-pyramid>
- Al-Dawsari N. Tribal Governance and Stability in Yemen [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://carnegieendowment.org/2012/04/24/tribal-governance-and-stability-in-yemen/aghk#>
- Anderson L. Demystifying the Arab Spring. Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya // Foreign Affairs. – May/June 2011. – P. 2–7.
- Aslan R. Bahrain's Fake Sectarian War. Letter From Manama [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.foreignaffairs.com/features/letters-from/bahrain-fake-sectarian-war>
- Barany Z. Comparing the Arab Revolts // Journal of Democracy. – October 2011. – Volume 22, Number 4. – P. 28–39.
- Bartkowski M., Kahf M. The Syrian resistance: a tale of two struggles [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.opendemocracy.net/civilresistance-tale-of-two-struggles-mohja-kahf/syrian-resistance-tale-of-two-struggles>
- Beck M., Hüser S. Political Change in the Middle East: An Attempt to Analyze the “Arab Spring” // German Institute of Global and Area Studies Working Papers. – August 2012. – 35 p.
- Dalacoura K. The 2011 uprisings in the Arab Middle East: political change and geopolitical implications // International Affairs. – 2012. – №88, 1. – P. 63–79.
- Dibo M. Assad's secular sectarianism [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/mohammad-dibo/assad-s-secular-sectarianism>
- Dibo M. Opening the debate on sectarianism in Syria [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/mohammad-dibo/opening-debate-on-sectarianism-in-syria>
- Henry C. M., Springborg R. A Tunisian Solution for Egypt's Military Why Egypt's Military Will Not Be Able to Govern [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.foreignaffairs.com/articles/67475/clement-m-henry-and-robert-springborg/a-tunisian-solution-for-egypt-military>
- Hudson L., Baun D. The Arab Spring's second wave [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/05/20115151582859118.html>
- Jones C. Yemen and the “Arab Spring”: Moving Beyond the Tribal Order? // The Arab Spring of Discontent. – e-International Relations, UK. – 2011. – 52 p.
- Jones T. The Persian Gulf Tinderbox // The Arab Spring of Discontent. – e-International Relations, UK. – 2011. – 52 p.
- Kaileh S., Shams V. Is the Syrian regime sectarian? Sectarianism, part two [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/salamah-kileh-victorios-shams/is-syrian-regime-sectarian>
- Khatib L., Lust E. The Transformation of Arab Activism New Contexts, Domestic Institutions, and Regional Rivalries [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://carnegie-mec.org/publications/?fa=55617>
- Lawson G. The Arab uprisings [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.opendemocracy.net/george-lawson/arab-uprisings>
- Masoud T. The Upheavals in Egypt and Tunisia: the road to (and from) liberation square // Journal of Democracy. – July 2011. – Vol. 22. – №3. – P. 20–34.
- Mustafa S. Arab Spring Uprisings: Revolutionary Patterns and Theoretical Explanations [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dar.ucegypt.edu/bitstream/handle/10526/3277/Abd%20E%20Gawad%20-%20Arab%20Spring%20Uprisings-%20revolutionary%20patterns.pdf?sequence=3>
- Plattner M. F. The Global Context // Journal of Democracy. – October 2011. – Vol. 22. – №4. – P. 5–12.
- Sorenson D. S. Transitions in the Arab World Spring or Fall? [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.au.af.mil/au/ssq/2011/fall/sorenson.pdf> fall 2011
- Stein E. Revolutionary Egypt: Promises and Perils [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SR011/FINAL_LSE_IDEAS_RevolutionaryEgypt_Stein.pdf
- Thiel T. Yemen's Arab Spring: From Youth Revolution to

Fragile Political Transition [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SR011/FINAL_LSE_IDEA_YemensArabSpring_Thiel.pdf

32. Ulrichsen K. C., Held D. The Arab 1989 revisited [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.opendemocracy.net/kristian-coates-ulrichsen-david-held-arab-1989-revisited?utm_source=feedblitz&utm_medium=FeedBlitzEmail&utm_content=201210&utm_campaign=0

33. Wehrey F. Libya's Revolution at Two Years: Perils and Achievements [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://carnegieendowment.org/2013/02/11/libya-s-revolution-at-two-years-perils-and-achievements/ff7s>

Smirnova K. E., aspiring degree candidate at the Department of Political Science and Public Administration of the Donetsk National University (Ukraine), k.smirnova@donnu.edu.ua

Tendencies and factors of the revolutionary conflicts development in the Arab world during the “Arab awakening”

The article attempts to identify the main trends and factors behind the revolutionary conflicts development in the Arab world, which became the scene of mass anti-government protests and the formation of revolutionary movements in late 2010, early 2011. The main attention is paid to the configuration of the context in which the confrontation unfolded: the structural features of the regimes and the specifics of the particular societies, the characteristics of the ruling elites and their response to the revolutionary challenge, the international influences. The ability of the regimes to maintain control over the coercive resources, while preventing the formation of a broad opposition consensus through the manipulation of the contradictions between social groups is emphasized as an important part of the survival strategy.

Keywords: Arab world, revolution, political regime, security forces, confessional divisions.

Смирнова Е. Е., соискатель кафедры политологии и государственного управления, Донецкий национальный университет (Украина), k.smirnova@donnu.edu.ua

Тенденции и факторы развития революционных конфликтов в странах арабского востока в период “арабского пробуждения”

Делается попытка определить основные тенденции и факторы развития революционных конфликтов в странах арабского мира, которые стали ареной массовых антиправительственных выступлений и формирования революционных движений в конце 2010 – начале 2011 гг. Основное внимание автор уделяет конфигурации контекста, в котором разворачивалось противостояние: структурным особенностям правящего режима и специфике конкретного социума, характеристикам правящей элиты и ее реакции на революционный вызов, системе международных влияний. Особое ударение делается на способности режима сохранить контроль над силовыми структурами, одновременно предотвращая формирование широкого оппозиционного консенсуса в обществе путем манипуляции противоречиями между социальными группами, как важной составляющей стратегии выживания.

Ключевые слова: арабский восток, революция, политический режим, силовые структуры, конфессиональные противоречия.

* * *

УДК 37.014.3/5(533+535+536.2+536.4+536.5+536.8)“2001/2010”

Субх М. А.
аспірант, Дипломатична Академія України
при МЗС України
(Україна, Київ), zettarok@gmail.com

ГОЛОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРОГРАМИ З РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ У КРАЇНАХ РАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ (РСАДПЗ) У 2001–2010 РР.

Розглянуто основні адміністративно-організаційні заходи, здійснені країнами-членами Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) у першій декаді 21-го століття для реформування галузі освіти у контексті інтеграційних процесів, які активно тривали на території цього об'єднання. Подається ретроспективний аналіз здобутків, досягнутих державами-членами РСАДПЗ у сфері реформування систем базової середньої та, насамперед, вищої освіти з метою підготовки національних кадрів та подолання безробіття серед корінного населення.

Ключові слова: реформа, освіта, РСАДПЗ, Перська затока, інтеграція, безробіття.

Актуальність статті полягає у спробі автора дослідити досвід країн-членів Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) у сфері реформування базової середньої та вищої освіти у контексті заходів, які країни цього об'єднання вживали для реалізації відповідних міжурядових інтеграційних програм. Здобутки цих країн у згаданій галузі можуть бути використані іншими державами (у т.ч. Україною) на стадії триваючого переговорного процесу щодо їх вступу до регіональних міждержавних союзів і об'єднань.

Мета статті полягає у висвітленні основних елементів реформаторських програм, здійснених країнами-членами РСАДПЗ з метою збільшення кількості ВНЗ, залучення досвіду інших країн для підготовки національних кадрів саме на території Ради, а також підвищення статусу вищої освіти серед громадян держав цього об'єднання.

Аналіз публікацій за темою дослідження дозволяє констатувати надзвичайно низький рівень опрацювання даної проблематики з боку українських істориків та сходознавців. Серед праць вітчизняних науковців варто, насамперед, відзначити публікації О.Воловича, В.Нагайчука, Ж.Ігожиної, А.Пророченко. Найбільш ґрунтовні дослідження з цієї проблематики належать західним (G-Mrabet J., Bahgat G.) та арабським (AlMunajjed M., Abouammoh A. M.) дослідникам.

Враховуючи той факт, що населення арабських країн Перської затоки є переважно молодим (за останніми даними, вік 54% населення РСАДПЗ є нижчим за 25 років) [1], питання реформування як базової шкільної, так і вищої освіти стало для держав цього регіону у першій декаді ХХІ століття одним з ключових, що, у свою чергу, потребувало невідкладного вжиття урядами цих країн конкретних адміністративних заходів з метою системного вирішення проблем, з якими зіткнулася сфера освіти. Наявність молодих суспільств в країнах арабської шістки є неocenним багатством з огляду на величезний людський потенціал, який для будь-якої економіки є рушійною силою прогресу. На людей у віці до 25 років у 2010 р. припадало 51,5% населення Оману, 50,8% Саудівської Аравії, 43,9% Бахрейну, 37,7% Кувейту, 33,8% Катару та 31% Об'єднаних Арабських Еміратів [2]. Водночас, у якості прикладу зазначимо, що для Китаю, який має другу найбільшу економіку в світі, найбільшим викликом є старіюче суспільство, у зв'язку з чим КНР не може гарантувати собі стійке економічне зростання у середньостроковій перспективі.

Процес створення та бурхливого розвитку сучасної системи громадської освіти в арабських країнах Перської затоки був безпосередньо пов'язаний із відкриттям родовищ нафти [3] та подальшим зростанням нафтових доходів, які принесли величезні надприбутки країнам з неймовірно маленькою чисельністю корінного населення.

Взаємодія арабських країн затоки у галузі освіти є одним з найкращих прикладів того, наскільки ефективною може бути інтеграція, у разі практичної імплементації досягнутих домовленостей на рівні міністерств та інших державних установ цього регіону. Співробітництво на рівні міністерств освіти арабських держав затоки було започатковане ще задовго до